

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО — КАТАЛІЗАТОР ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Досліджено проблеми здійснення інноваційної діяльності малими підприємствами. Обґрунтовано необхідність використання державної фінансової підтримки інноваційної діяльності малих підприємств та запропоновано основні заходи, які сприятимуть інноваційному розвитку малого підприємництва.

Вступ

Сучасний етап розвитку економіки України характеризується високим рівнем зношеності основних виробничих фондів. Освоєння і впровадження новітніх технологій, або заміна застарілого обладнання новим забезпечує підвищення ефективності виробництва, зокрема, збільшення показника фондівддачі обладнання. Тому, активізація інноваційного процесу — процесу створення, освоєння та поширення інновацій, як і в цілому інноваційної діяльності підприємств, є надійним гарантом їх економічного успіху. На сьогодні питання активізації інноваційної діяльності є невід'ємною складовою стратегії розвитку будь-якої високорозвиненої країни. В сучасних умовах основними творцями та розробниками науково-технічної продукції стають малі підприємства. Світовий досвід доводить, що ініціаторами технологічного прориву є також представники середнього бізнесу, досягнення яких потім підхоплює великий капітал. Однак, майже половину всіх нововведень у високорозвинених країнах забезпечують саме малі підприємства, вища ефективність інноваційної діяльності в яких, порівняно з великими, пояснюється можливістю повнішої мобілізації інтелектуального потенціалу співробітників, а також гнучкості й адаптивності малих підприємств до споживацького попиту. Отже, малі підприємницькі структури в сучасному ринковому середовищі відіграють роль каталізаторів інноваційного розвитку національних економік.

Дослідженню зарубіжного досвіду організації інноваційної діяльності малих підприємств, а також вивченню можливостей, проблем та довгострокових перспектив інноваційного розвитку вітчизняного малого підприємництва приділена увага у працях О. Бражка [5], І. Бузька та В. Шайдерова [6], А. Дагаєва [10]. Проте, у зв'язку з особливою важливістю активізації інноваційної діяльності малих підприємств постає необхідність продовження пошуку та практичної реалізації нових ефективних шляхів вирішення проблем підтримки інноваційної спрямованості вітчизняного малого підприємництва.

Постановка завдання

Метою статті є дослідження стану малих підприємств України та здійснення ними інноваційної діяльності. Для досягнення цієї мети в статті поставлені та вирішені такі завдання:

- дослідити проблеми здійснення інноваційної діяльності малими підприємствами;
- обґрунтувати необхідність використання державної фінансової підтримки інноваційної діяльності малих підприємств;
- визначити основні заходи, проведення яких сприятиме активізації інноваційної спрямованості сектора малого підприємництва.

Основні результати дослідження

Сучасний стан економіки України характеризується нестабільним економічним становищем. В умовах ринкової трансформації більшість вітчизняних підприємств почали активізацію промислового виробництва. Це було пов'язано з покращенням фінансово-економічного стану підприємств, кредитуванням реального сектора. Пік підйому економіки припадав на 2006—2007 роки [18]. Враховуючи тенденції останнього періоду (2008—2009 роки), одним з головних завдань сучасного етапу розвитку українського бізнесу є вихід на підтримання позитивних результатів розвитку. Цього можна досягти шляхом вибору раціональної стратегії для кожного окремого підприємства, створенням сприятливих умов для функціонування економіки.

Важливою складовою ринкової економіки є мале підприємництво. Воно характеризується обмеженим доступом до фінансових ринків, високим рівнем гнучкості підприємницької діяльності, спрямованістю зусиль на постійне удосконалення власної діяльності з орієнтацією на місцеві ресурси, наявністю двостороннього зв'язку між підприємцем і його клієнтами, виконанням ролі ринкоутворюючого чинника. Мале підприємництво — особливий тил господарської поведінки, суб'єкти якого поєднують дві головні узагальнюючі якісні риси — суміщення в одній особі власника і керівника фірми та підвищений рівень господарського ризику на всіх стадіях підприємницької діяльності [11].

Відповідно до Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва», малим підприємством є юридична особа, суб'єкт підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми й форми власності, у яких середня чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 чоловік і обсяг річного валового доходу не перевищує 500 тис. євро [1].

Досвід розвинених країн свідчить, що 60 % валового внутрішнього продукту забезпечує малий бізнес. На підприємствах цього сектора працює понад 50 % загальної чисельності зайнятих [13]. У 2007 р. в Україні зареєстровано 324,0 тис. малих підприємств. Середньорічна чисельність зайнятих у цьому секторі економіки у 2007 році становила 1674 тис. осіб, що складало 18,4 % від загальної кількості найманих працівників [18]. У 2007 р. цим сектором було забезпечено всього 4,4 % ВВП, хоча до нього відносять 85,1 % числа підприємств, зареєстрованих в Україні [18]. Аналіз діяльності суб'єктів малого підприємництва свідчить про наявність позитивних зрушень у розвитку цього сектора економіки, підвищення його ролі в розв'язанні проблем зайнятості та зростання доходів населення (табл.).

Як видно з таблиці, кількість малих підприємств у 2007 році, порівняно з 1997 роком, в Україні зросла в 2,4 рази, і з розрахунку на 10 тис. осіб населення — в 2,6 рази. За цей же період чисельність зайнятих у них працівників збільшилася в 1,2 рази, а обсяг реалізованої продукції — у 3,04 рази. Однак загальні параметри розвитку малого підприємництва не відповідають можливостям і потребам ринкової економіки.

Динаміка збільшення кількості малих підприємств в Україні за 1997—2007 роки

Показник	Роки						2007 р. до 1995 р., %
	1997	1999	2001	2003	2005	2007	
Кількість МП, од.	136238	197127	233607	272741	295109	324011	237,8
У т. ч. фермерські господарства, од.	35421	38428	41599	43016	42445	43410	122,5
Припадає на 10 тис. осіб, од.	27	40	48	57	63	70	259,2
Середньорічна чисельність найманих працівників, тис. осіб	1395,5	1677,5	1807,6	2034,2	18342	16742	119,9
У т. ч. в аграрній сфері	109,4	119,1	130,7	162,5	162,0	135,8	124,1
Обсяг реалізованої продукції у діючих цінах, млн грн	34888	45752	47166	65202	82937	106050	303,9
У т. ч. в аграрній сфері	1221,1	14183	1583,7	2070,6	3559,9	4872,2	399,0
Те ж, на одного зайнятого найманого працівника, грн	24986	25311	26093	32053	45217	63343	253,5
У т.ч. в аграрній сфері	11162	11908	12117	12742	21975	35878	321,4

Примітка. * — за даними Державного комітету статистики України

В умовах посилення конкуренції одним із пріоритетних завдань національної економіки є перехід на інноваційний шлях розвитку, у якому чільне місце відводиться активізації інноваційної діяльності в малому бізнесі. Інноваційна діяльність є на сьогодні найважливішою умовою створення конкурентоспроможних товарів та послуг у сфері малого бізнесу як на рівні економіки в цілому, так і в сфері малого бізнесу як складової зростання національної економіки.

Головними передумовами посилення ролі та значення малого інноваційного підприємництва в умовах конкурентного середовища є:

- перехід економічних систем в світі на інноваційний шлях розвитку, виникнення нових пріоритетних напрямів виробничої діяльності (інформаційні та інтелектуальні системи тощо);
- загострення внутрішньогалузевої та зовнішньої конкуренції;
- насичення ринку стандартизованою продукцією масового попиту, потреба в задоволенні нових специфічних потреб.

Окремо можна виділити фінансові ресурси, які забезпечують умови реалізації інших передумов і виконують роль їх кількісної оцінки. Фінансова складова інноваційного потенціалу забезпечує надходження коштів для виконання інноваційних процесів, створює стимули і умови для розробки інновацій, впливає на вибір тематики інноваційних проектів відповідно до потреб функціонування і розвитку інноваційної сфери, сприяє ефективному формуванню витрат на інновації, реалізує необхідну еластичність надходжень фінансових ресурсів відповідно до перебігу інноваційного процесу.

Як свідчить практика, радикальні інновації можна впроваджувати на підприємствах, що мають сучасну матеріально-технічну базу для проведення наукових досліджень і висококваліфікованих працівників. Для оцінки інноваційного потенціалу застосовують такий важливий показник, як вага витрат на наукові дослідження. Зокрема, показники питомої ваги витрат на науку у валовому внутрішньому продукті у 2006 році склали: в Україні — 1,22 %, Німеччині — 2,44 %, США — 2,64 %, Японії — 3,04 %, Франції — 2,17 %, Великобританії — 1,87 %, Польщі — 0,75 %. Проте у 2007 році частка витрат на науку в Україні зменшилася до 1,17 % [9]. Витрати на наукові розробки тісно пов'язані з показниками рентабельності, тому слід визначити частку її зростання внаслідок ефективної науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності, рівень якої встановлюють завдяки ефективному менеджменту.

Ще одним показником ефективного функціонування та розвитку малих підприємств є кількість інновацій з урахуванням рівня їх новизни. Цей показник можна виміряти за отримання інформації про нову продукцію чи послуги, з якими підприємство виходить на ринок. Причому рівень новизни інновації можна визначити на засадах детального аналізу істотних властивостей інноваційної ідеї та порівняння відносного рівня її новизни з іншими.

Так, оцінку інноваційної діяльності малого підприємства можна здійснювати, використовуючи такі показники, як впровадження нових технологічних процесів, автоматизація виробництва за розробки та освоєння нових видів продукції чи послуг. Проте, використання кількості інновацій як показника, що характеризує інноваційну діяльність, ускладнено у зв'язку з неможливістю його розрахунку. Саме тому визначення економічної ефективності інноваційної діяльності доцільно здійснювати з використанням економічних результатів.

Зазначимо, що на сучасному етапі малий бізнес в Україні поки що не відіграє такої важливої ролі в інноваційних процесах, як у розвинутих країнах. Головними причинами цього є:

- низький рівень прибутковості більшої частини вітчизняних малих підприємств та нестача власних ресурсів для фінансування інноваційних проектів;
- утрудненість залучення підприємствами кредитних ресурсів через їх високу вартість, неможливість отримання довготермінових кредитів;
- недостатнє державне фінансування НДДКР.

Враховуючи, що ведення інноваційної діяльності потребує значних початкових вкладень коштів, які в необхідному розмірі зазвичай відсутні у малих підприємств, можна зробити висновок, що саме фінансові труднощі найбільше впливають на процеси науково-технічного розвитку в секторі МП. Цей висновок підтверджують й американські експерти Р. Нельсон, Д. Калачек та Х. Денхофф, які зазначають, що малий бізнес має «особливий творчий потенціал», але обмежені фінансові ре-

сурси [17].

Як показує практика, у всіх розвинених країнах для підтримки малого бізнесу використовуються такі заходи економічної й бюджетної політики [7]:

- включення витрат на НДДКР приватного сектору в собівартість продукції;
- списання значної частини наукового устаткування за прискореними нормами амортизації;
- застосування системи адресних податкових пільг, націлених на постійне нарощування обсягу наукових видатків у великих корпораціях, залучення дрібного й середнього бізнесу до інноваційної діяльності в сфері нових технологій;
- пільгове кредитування наукових розробок і пайове фінансування великих проектів;
- безоплатна передача або надання на пільгових умовах державного майна або землі для організації інноваційних підприємств (у першу чергу для дрібного й середнього бізнесу, а також для створення наукової інфраструктури в регіонах).

Цей набір методів, адресований приватному бізнесу, носить універсальний характер. Застосовуючи їх у тій чи іншій послідовності й комбінації, уряди нових індустріальних держав, використовуючи постійно або тимчасово діючі знижки на суми коштів, вкладені малими компаніями в дослідження й розробки, домагаються бажаного результату — зростання виробництва, що компенсує втрати бюджету від недобору податків.

Крім податкових пільг для малих підприємств, важливу роль відіграє система інформаційного забезпечення; можливість одержання доступу до інформаційних баз для пошуку потрібного продукту; пакет послуг технологічного аудиту й маркетингу, починаючи від комерційної оцінки технічної ідеї й закінчуючи створенням дослідних зразків, дослідженнями ринків збуту; допомога в купівлі-продажу відповідних ліцензій на основний вид продукції й супутні технології. Більшу роль у підтримці малого інноваційного підприємництва може відіграти створення інноваційних центрів і «інкубаторів фірм», які вже отримали широке поширення за кордоном.

Так, інноваційні центри надають послуги з добору продукції певного призначення, що володіє найвищим технічним рівнем або споживчими характеристиками; здійснюють так званий технологічний аудит різних розробок. Підібрані інноваційними центрами проекти можуть бути використані для поліпшення якості виробленої продукції, випуску нових конкурентоспроможних виробів. Для дотримання законних прав патентовласників, укладання ліцензійних договорів і угод залучаються фахівці в галузі охорони промислової власності. Інноваційні центри можуть також надавати малим підприємствам такі послуги, як: оцінка ефективності комерційної ідеї; визначення потенційного ринкового й технічного ризику; розробка бізнес-плану; допомога в пошуку й залученні венчурного капіталу; організація виробництва.

Практично у всіх розвинених країнах є система державного стимулювання інноваційної діяльності малих і середніх підприємств. Так, у Франції, переконавшись, що підвищення активності малих і середніх фірм впливає на ріст міжнародної конкурентоспроможності країни, реалізують спеціальні програми допомоги інноваційним підприємствам, беручи участь у їхніх витратах наданням дотацій, податкових пільг, пільгових кредитів, ризикового капіталу й консультування. Підтримкою й навчанням співробітників малих підприємств займається Асоціація сприяння розвитку промисловості (APRODI), створена при Міністерстві промисловості й торгівлі Франції. Спеціальне акціонерне товариство SOFARIS (Societe Francaise de Garantie des Petits et Moyennes Enterprises), що включає 12 регіональних агентств і комерційні банки, з капіталом майже в 2 млрд франків, надає допомогу малим підприємствам по лінії модернізації устаткування й міжнародної кооперації, а також має спеціальний фонд для кредитування їх дослідницьких проектів, розробок нових продуктів і виведення їх на ринок. У Франції існує також регіональна мережа впроваджувальних центрів і організацій, трансферних центрів з передачі технологій і фірм типу згадуваних «інкубаторів» технологій [8]. Однак, незважаючи на досить великий позитивний закордонний досвід, цілісна система фінансової підтримки українського малого бізнесу поки фактично відсутня.

Як свідчить зарубіжний досвід, одним із найпоширеніших способів підтримки інноваційної діяльності малих підприємств є банківське кредитування. Кредити комерційних банків виступають вагомим фінансовим важелем стимулювання та забезпечення інноваційної діяльності. Фундатор інноваційної діяльності Й. Шумпетер розглядав кредитну емісію як основне джерело інноваційно-

го розвитку. Та слід зазначити, що на сьогодні, згідно зі статистичними даними, в Україні використовують в основному короткотермінові кредити (близько 90 %), тоді як для фінансування інноваційної діяльності малих підприємств (а також середніх та великих) необхідно використовувати середньо- і довгострокові кредити [12]. Для підвищення ефективності вітчизняної системи банківського кредитування інноваційної діяльності МП доцільними є такі заходи:

1. Створення ефективної системи інноваційного кредитування, зменшення відсоткової ставки за інноваційними кредитами, щоб зробити їх доступнішими для малих підприємств;

2. Розширення ресурсної бази банківської системи, що приведе до ефективного використання кредитних ресурсів не тільки на поповнення обігових коштів, а й на реалізацію інноваційних проєктів малим бізнесом;

3. Надання державою безвідсоткових кредитів або кредитів на пільгових умовах малим підприємствам, особливо тим, що займаються науковими розробками;

4. Запровадження механізмів державного страхування інноваційних кредитів та надання державних гарантій з інноваційної діяльності малим підприємствам, що розробляють та впроваджують високотехнологічну продукцію. Так, враховуючи позитивний досвід ФРН та Канади [14], автори пропонують створити Банк кредитних гарантій, який надаватиме гарантії діяльності малим та середнім підприємствам або місцевим центрам розвитку, які будуть виступати гарантами позик (максимально допустимий розмір яких встановлюється заздалегідь), наданих малим підприємствам;

5. Застосування державних замовлень, переважно у формі контрактів з представниками МП, на проведення науково-дослідних розробок з метою забезпечення початкового попиту на нововведення, які згодом знайдуть широке застосування. Як свідчить світовий досвід, ця форма є дуже дієвою також для забезпечення підвищення темпів розвитку та фінансової стійкості малих підприємств [14];

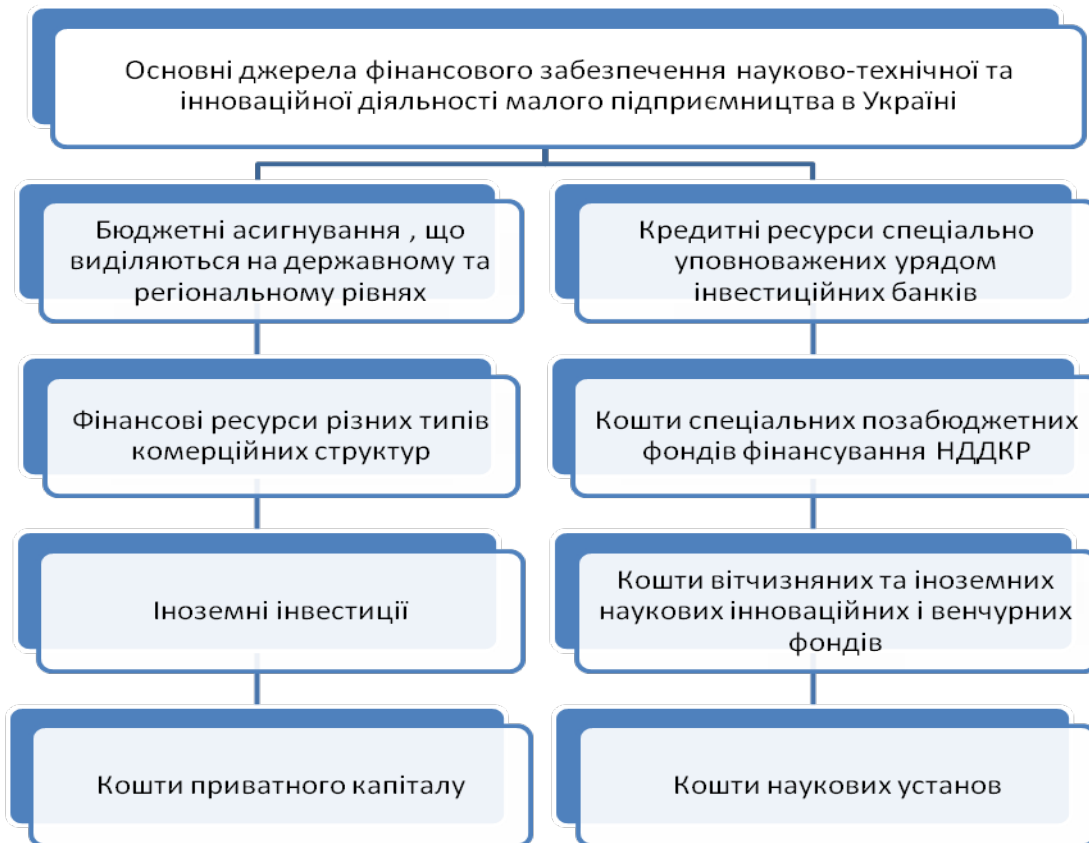
6. Використання досвіду країн з розвинутою економікою, де значного поширення набуває кредитування й інвестування малих підприємств так званими «бізнес-ангелами» — суб'єктами підприємницької діяльності, які ризикують невеликою часткою капіталу, сподіваючись на багаторазове збільшення вкладених коштів. Невеликі суми дадуть змогу розгорнути діяльність, а в разі успіху (що особливо стосується інноваційної діяльності) — підключити до фінансового забезпечення малих підприємств інші фонди [15];

7. Створення мережі венчурних фондів як джерела фінансово-кредитного забезпечення діяльності малих інноваційних підприємств. Венчурне фінансування передбачає надання малим підприємствам коштів без обов'язкових економічних гарантій або застави, на відміну від банківського кредитування.

Одним із напрямів державної підтримки інноваційного малого підприємництва є забезпечення доступу до міжнародних фінансово-кредитних організацій та фондів, які сприятимуть залученню малого бізнесу до співробітництва й забезпечуватимуть доступ до кредитних ресурсів та фінансування у межах реалізації спільних проєктів.

Також необхідно підкреслити роль небанківських фінансових посередників у розвитку інноваційної спрямованості малого бізнесу. Незважаючи на жорстке державне регулювання, у розвинутих країнах страхові компанії та пенсійні фонди є активними учасниками процесу фінансування інноваційної діяльності. Саме фінансові посередники є суб'єктами фінансово-кредитної системи, які забезпечують акумулювання заощаджень індивідуальних інвесторів та переливання коштів від кредиторів до позичальників [16]. В Україні функція страхових компаній та недержавних пенсійних фондів як фінансового джерела інновацій у МП, залишається нереалізованою. Отже, держава повинна створити реальні можливості для надання інституційними інвесторами коштів для здійснення інноваційних проєктів, особливо представниками малого бізнесу.

Таким чином, можна визначити основні джерела фінансових ресурсів для забезпечення інноваційної спрямованості вітчизняного малого підприємництва, які показані на рисунку.

Джерела фінансового забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності вітчизняного малого підприємництва

Висновки

Інноваційна сфера діяльності малих підприємств вимагає нових форм її організації. Подолання інноваційної стагнації потребує розробки нових підходів і принципів формування стратегічної політики. Керівники малих підприємств повинні розуміти, що інноваційний розвиток підприємства робить його конкурентоспроможнішим стосовно інших. Більшість ресурсів вичерпано, і забезпечити процвітання малих підприємств можливо лише за допомогою впровадження новітніх технологій та нововведень. Однією з важливих складових, одночасно спрямовуючим вектором і джерелом розвитку МП є інноваційна діяльність.

Забезпечення сприятливого розвитку вітчизняного малого підприємництва, активізація його інноваційної спрямованості можливі лише за умови виходу з фінансових обмежень, у яких опинилася економіка України на сьогодні.

Особливо гостро постають проблеми недостатності власних коштів підприємств для забезпечення стабільної діяльності, а також недостатній рівень капіталізації банківського сектора, який обмежує можливості фінансування довгострокових інвестиційних проектів сектора малого бізнесу. Відсутність достатнього фінансового забезпечення малих підприємств є головною причиною гальмування динамічного розвитку цього сектора вітчизняного підприємництва в умовах українського сьогодення. В сучасних умовах забезпечити фінансування інноваційних змін неможливо лише через бюджетну систему або банківський сектор. Для створення цілісної системи, яка забезпечить належну підтримку діяльності малих підприємств та її інноваційну спрямованість необхідними коштами, потрібна «змішана» модель їх фінансування, яка включає державне сприяння розвитку спеціалізованих банківських кредитних установ, небанківських фінансових посередників (зокрема, інституційних інвесторів), альтернативну участь держави в методологічному та правовому забезпеченні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40—IV від 4 липня 2002 року. — Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» № 433 від 16 січня 2003 року. — Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» зі змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 18 вересня 2008 року № 523—VI. — Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
4. Постанова Верховної Ради України «Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» № 916—XIV від 13 липня 1999 року, інформаційна база даних законопроектів України на офіційному вебсайті ВР : — Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua>
5. Бражко О. В. Становлення малого підприємництва як провідника інноваційного продукту / О. В. Бражко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2007. — № 2. — С. 39—42. — ISSN 1814-1161.
6. Бузько І. Р. Дослідження зарубіжного досвіду організації інноваційної діяльності малих підприємств / І. Р. Бузько., Шайдеров В. О. // Прометей. — 2006. — № 3 (21). — С. 31—35. — ISBN 966-574-853-6.
7. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. — 2-ге вид., випр. і доп. — К. : Знання КОО, 2005. — 302 с. — ISBN: 966-620-235-2.
8. Василенко О. В., Шматько В. Г. Інноваційний менеджмент / О. В. Василенко. — К. : ЦУЛ, 2003. — 440 с. — ISBN: 966-364-139-8.
9. Гриньов А. В. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства / А. В. Гриньов // Проблеми науки. — 2007. — № 12. — С. 12—17.
10. Дагаєв А. Рычаги инновационного роста / А. Дагаєв // Проблемы теории и практики управления. — 2004. — № 5. — С. 70—76. — ISSN 0234-4505.
11. Збарський В. К. Методологічні підходи щодо понятійного апарату «малі форми господарювання» / В. К. Збарський // Агроінком. — 2005. — № 3—4. — С. 56—62.
12. Зятковський І. В. Державна підтримка інноваційної діяльності промислових підприємств: організаційні та фінансові аспекти / І. В. Зятковський // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 6. — С. 73—81. — ISSN 1993-6788.
13. Менеджмент малого бізнесу: учеб. ; под ред. проф. М. Максимцова и проф. В. Горфинкеля. — М. : Вузовский ученик, 2007. — 269 с. — ISBN 978-5-9558-0016-5.
14. Михайловська О. В. Світовий досвід державної підтримки інноваційних процесів / О. В. Михайловська // Актуальні проблеми економіки. — 2005. — № 11. — С. 101—109. — ISSN 1993-6788.
15. Сизоненко В. О. Роль фінансової політики у розв'язанні суперечностей становлення національної інноваційної системи / В. О. Сизоненко, Г. М. Сербина // Формування ринкових відносин в Україні. — 2006. — № 2. — С. 35—39.
16. Скора К. Ю. Джерела фінансування малого підприємництва в Україні / К. Ю. Скора // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2007. — № 2. — С. 326—330.
17. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика: досвід ЄС та його адаптація до умов України: зб. наук. праць. — Л. : 2003. — Вип. 5. — Ч. I. — 458 с. — ISBN 966-574-491-7.
18. Статистичний щорічник України за 2007 рік. Державний комітет статистики України. — К. : Консультант, 2008. — 576 с. — ISBN 966-8459-06.

Рекомендована кафедрою фінансів та кредиту

Надійшла до редакції 2.02.10
Рекомендована до друку 8.02.10

Зянько Віталій Володимирович — завідувач кафедри, **Крива Світлана Володимирівна** — пошукач.
Кафедра фінансів та кредиту, Вінницький національний технічний університет